

Куцмус Н.М,
докторант

Житомирський національний агроекологічний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ “ГЕНДЕРИЗАЦІЇ” ПРОЦЕСУ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Постановка проблеми. Проблема світового економічного розвитку, що визначається наслідками економічного росту, структурними змінами в економіці, тенденціями глобалізації міжнародного економічного середовища, поступово набуває якісно нового змісту, пов'язаного з покращенням умов та якості життя. В зазначеному контексті формуються широкі концептуальні параметри даного процесу, актуалізується його об'єктивна спрямованість на інституційне забезпечення прав людини, ліквідацію дискримінації та становлення рівноправ'я. Це обумовлює необхідність переосмислення значимості “економічного” та “соціального”, характеру їх взаємозв'язку, формування певної системи цінностей та епістемологічних передумов. Інакше кажучи, в сучасних умовах, незважаючи на нерівномірність економічного розвитку окремих країн та регіонів світу, економічні цілі даного процесу повинні бути тісно пов'язаними з соціальними цілями та цінностями, викликами глобалізованого суспільства.

Важливою перешкодою в економічному розвитку людства є гендерна нерівність, що виявляється в асиметрії можливостей жінок і чоловіків у питаннях доступу до влади, сфери освіти та зайнятості, доходів, власності, та притаманна кожній країні, незалежно від політичної конституції та досягнутого рівня розвитку. Отже, економічний розвиток повинен відбуватися на умовах, що забезпечують формування та розширення можливостей для повноцінної реалізації соціально-економічних ролей як чоловіками, так жінками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми економічного розвитку неодноразово піднімалися та знаходили спроби вирішення в працях вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема, класики економічної теорії – Д. Мілль, У. Петті, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, А. Сміт, Й. Шумпетер – трактували не лише методологічний зміст даного процесу, а й виокремлювали основні рушійні сили, що його обумовлюють. Дослідженням таких вчених як Д. Белл, О. Гоффлер, П. Девідсон, Г. Кассель, Г. Менш, Д. Робертсон, У. Ростоу, Б. Твісс властиві ідеї домінантності наукових, технічних та інноваційних детермінант у моделях економічного розвитку соціально-економічних систем. Представники національної наукової школи, зокрема, О. Бородіна, В. Геєць, А. Гальчинський, С. Мочерний, В. Сіденко та ін., доповнюють сучасну парадигму процесу економічного розвитку також факторами соціального та глобалізаційного характеру. Разом з тим, проблема забезпечення гендерної рівності, формування гендерно чутливого середовища для розгортання даного процесу залишається поза увагою в більшості економічних праць з огляду на переважно соціологічне її сприйняття. Проте, формування методологічних засад економічного розвитку, адекватних сучасним особливостям та вимогам глобалізованого суспільства, потребує доповнення класичних уявлень про зміст, рушійні сили та виклики досліджуваного процесу факторами, орієнтованими на людину, її очікування та потреби, що й обумовлює необхідність проведення даного дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності та виявлення методологічних особливостей “гендеризації” економічного розвитку, що обумовлюються, по-перше, активізацією ролі жінок в соціально-економічних процесах та, по-друге, просуванням концепції сталості в світовому економічному зростанні, однією з невід'ємних складових якої є гендерна рівність.

Виклад основного матеріалу дослідження. З класичної точки зору, жінки в

суспільстві виконують потрібну роль – репродуктивну, виробничу та управління громадою [5]. Способи їх реалізації в різних країнах світу є доволі диференційованими, що впливає не лише на життєдіяльність представників обох статей, а й, в першу чергу, визначає можливості використання жінками потенційних резервів розвитку. Ускладнення економічних процесів у світі, активізація вияву ознак глобалізації економіки, постійне переплетіння “соціального” та “економічного” в розвитку вказує на необхідність адекватного розширення наведеного переліку ролей жінок, а також їх інтерпретації в контексті соціально-економічних ролей чоловіків на засадах гендерної рівності. Так, традиційними для феміністичного дискурсу є позиції, що не лише засвідчують різницю ролей представників обох статей, а й визначають конструкцію гендерних відносин в рамках економічного розвитку (табл. 1):

Таблиця 1

Принципові позиції в інтерпретації соціально-економічних ролей чоловіків та жінок в економічному розвитку

Назва позиції	Зміст	Ключові характеристики
Гендерна рівність	Жінки та чоловіки повинні бути рівні як громадяни, а гендерна відмінність між ними в суспільстві є синтетичною.	Передбачає створення та забезпечення рівних прав та можливостей представників обох статей у суспільно-економічному житті шляхом усунення бар'єрів; пріоритет встановлено у пропорційному розподілі соціальних ресурсів.
Гендерна відмінність	Визнається існування принципових відмінностей між чоловіками і жінками, що породжує різницю у гендерних якостях та потенціалі.	Домінування чоловічих цінностей та інтересів у формуванні суспільного життя. Зосередження уваги на просуванні жінок по службі, визнанні і сприянні розвитку соціальної інтеграції жінок, їх навиків, потреб і мереж, “типово жіночих” активів в цілому.
Гендерна диверсифікація	Бінарність категорій та інституціоналізація мислення перешкоджає розумінню різниці у способах життя жінок та чоловіків.	Урізноманітнення способу життя та соціальних ролей чоловіків і жінок; активізація соціальних процесів, що тягнуть за собою розширення життєвих концепцій представників обох статей.
Гендерна демократія	Соціальна концепція, що передбачає рівні права і можливості різним соціальним групам.	“Демонтаж” умов чоловічих переваг в суспільстві, формування нової гендерної культури, цінності та засади якої сприяють соціально-економічній реалізації представників обох статей.

Джерело: адаптовано на основі [8, с. 3-4].

Застосування цих позицій у сучасній практиці формування гендерної складової окремих напрямів суспільної політики характеризується, насамперед, зосередженістю на забезпеченні гендерної рівності та створенні рівних можливостей. Проте, в історичному аспекті, виникнення багатьох країн базується на консервативній буржуазній філософії, для якої традиційною точкою тяжіння є розмежування ролей чоловіків та жінок у суспільному житті країни. Тому на сучасному етапі світового економічного розвитку для багатьох країн все ще актуальною проблемою у гендерній площині є руйнування традиційної соціальної ієрархії між чоловіками та жінками, існування якої забезпечується завдяки консервативній інституціоналізації гендерної диференціації.

Крок вперед у цьому напрямі здійснює позиція гендерної диверсифікації, яка потребує перегляду традиційно чоловічих та жіночих активів, можливостей розширення їх використання в різних економічних процесах, поставлених перед ними завдань. Відповідно, в умовах багаторівневої системи світової економічної політики, зміст якої сформувався внаслідок довгострокових процесів децентралізації, регіоналізації та економічної інтеграції, найбільш виправданою та вчасною є позиція гендерної демократії. Проявами її застосування є використання комплементарних інструментів забезпечення гендерної рівності, зокрема, підтримка мейнстрімінгу.

Еволюція та розмежування соціально-економічних ролей чоловіків та жінок забезпечили трансформацію політичних підходів до врегулювання гендерних аспектів економічного розвитку. Починаючи з 70-их рр. ХХ ст., зі зміною сприйняття ролі жінок в економічних процесах, традиційна для багатьох країн світу концепція “*жінки у розвитку*” поступово, внаслідок метаморфоз гендерної філософії, переросла у якісно нову – “*гендеру та розвитку*” [4]. Принципові відмінності між цими концепціями виявляються у розумінні потреб людини залежно від її статі. Так, перша концепція акцентує увагу на проблемі інтеграції жінок до процесу економічного розвитку завдяки фокусуванню на “жіночих” проектах, що здатні генерувати дохід. Концепція “гендеру та розвитку” виходить за межі суто економічного змісту потреб чоловіків та жінок, розмежовуючи в їх загальному переліку *практичні* (обумовлені способом життя) та *стратегічні* (пов’язані з освоєнням нових соціальних ролей – доступ до освіти та інформації, участь у прийнятті рішень тощо) гендерні потреби, що впливають на взаємовідносини між представниками різних статей. В продовження сказаного варто підкреслити, що взаємодоповнення цих концепцій щодо сприйняття ролі жінок в процесі формування та реалізації політики економічного розвитку веде до створення нових, більш активних форм їх участі в ньому, про що, зокрема, зазначено і в працях Г. Говерда, Х. де Хаана, М. Бейліні [3]. Найбільш зрілим підходом у реалізації гендерної політики у світі вважається *мейнстрімінг*, що виражається як вияв уваги суспільства до гендерних відмінностей його членів, що передбачає проведення цілісної гендерної політики на основі ідентифікації гендерних перспектив, гендерного аналізу, забезпечення інституційного розвитку з метою рівності чоловіків та жінок.

Гендерна нерівність виступає не лише свідченням низького рівня соціального розвитку певної країни, дискримінаційним індикатором організації внутрішнього соціокультурного середовища, а й чинником економічного пригнічення, своєрідним “інгібітором” прогресивних суспільно-економічних перетворень, властивих глобалізаційній економіці [9, с. 146-147]. Тобто, наявність проявів гендерної нерівності обумовлює негативні наслідки для економіки на мікро- та макрорівнях (рис. 1).

Однією з ключових тенденцій світового економічного розвитку є прагнення до його реалізації на засадах сталості. Згідно прийнятих у 2002 р. на Йоханесбурзькому саміті ООН положень, економічний розвиток спрямований на підвищення якості життя людей без зростання обсягів та інтенсивності використання природних ресурсів, потребує інтеграції дій в трьох основних сферах: економічне зростання, консервація природних ресурсів та розвиток соціального і екологічного середовищ [7, с. 5].

Дане визначення дістало подальшої еволюції у працях В. Адамса [1], зокрема в частині аргументування значимості людини у взаємодії екологічного, економічного та соціального елементів тріади сталості на принципах справедливості, життєздатності та толерантності, а також усталенні її ієрархії (рис. 2).

Продовжуючи ідею просування сталості в світовому економічному розвитку, необхідно підкреслити популярність холістичної та, водночас, інтеграційної по відношенню до ієрархії складових сталого економічного розвитку концепції сталого життєзабезпечення [6]. Дана концепція комплексно, із застосуванням синергетичного ефекту описує складну взаємодію гендерної рівності, засобів для існування, продовольчої безпеки, сільськогосподарського розвитку та скорочення масштабів бідності в процесі життєзабезпечення на умовах збереження та укріплення природного потенціалу.

Рис. 1. Вплив гендерної нерівності на економічний розвиток

Джерело: власні дослідження.

Важливо підкреслити, що очікуваний синергетичний ефект від взаємодії складових життєзабезпечення може бути досягнутим в гендерно чутливому середовищі. Такий тип середовища для економічного зростання формується за умов відповідності економічної системи будь-якого рівня складності таким критеріям як чутливість до гендерної диференціації; врахування гендерної специфіки; розширення прав і можливостей жінок; гендерна трансформативність [2, с. 47]. Таким чином, дане твердження ще раз доводить необхідність сприйняття економічного змісту сталого життєзабезпечення за допомогою гендерного підходу (рис. 3).

В цілому, адекватність використання концепції сталого життєзабезпечення для формалізації процесу світового економічного розвитку пояснюється не лише фокусуванням на гендерній рівності, а й здатністю враховувати основні тренди економічного середовища, а саме стосовно населення, ресурсів, економіки, управління та технологій.

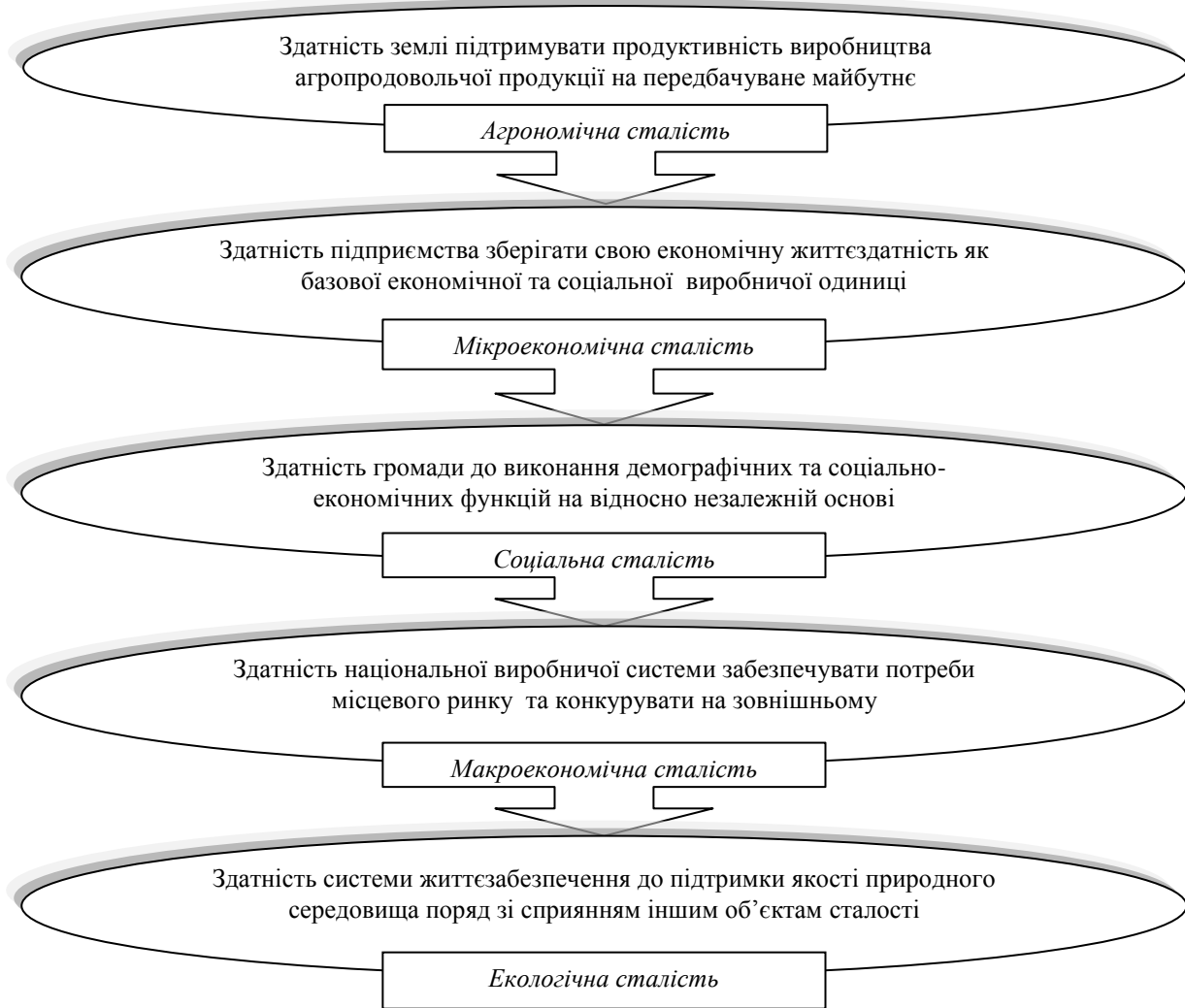

Рис. 2. Ієрархія складових сталого економічного розвитку

Джерело: побудовано автором на основі [1, с. 11].

Висновки з даного дослідження. Підсумовуючи зазначене вище щодо взаємозв'язку гендеру та економічного розвитку, необхідно відмітити такі головні детермінанти, що його обумовлюють: по-перше, в економічно розвинених країнах відбувається рівноцінне фінансування освіти як чоловіків, так і жінок, що забезпечує рівноцінний професійний розвиток; по-друге, такий підхід до проблеми освіти посилює значимість людського капіталу в економічному зростанні. Разом з тим, рівень людського розвитку не завжди корелює з досягнутим рівнем економічного добробуту країни. Проте, з іншої точки зору, ефективність використання економічних ресурсів напряду залежить від рівня розвитку людського капіталу, оскільки саме людина в процесі своєї виробничо-господарської діяльності виступає їх головним користувачем. При цьому розрив у рівнях економічного розвитку породжує проблему бідності, щодо трактування природи якої традиційно використовується гендерний підхід. Отже, є всі підстави стверджувати про необхідність та доцільність застосування гендерних засад в реалізації процесу економічного розвитку, правомірність чого пояснюється зростаючим рівнем розвитку людського капіталу, носіями якого на паритетних засадах в глобалізованому суспільстві виступають чоловіки та жінки.

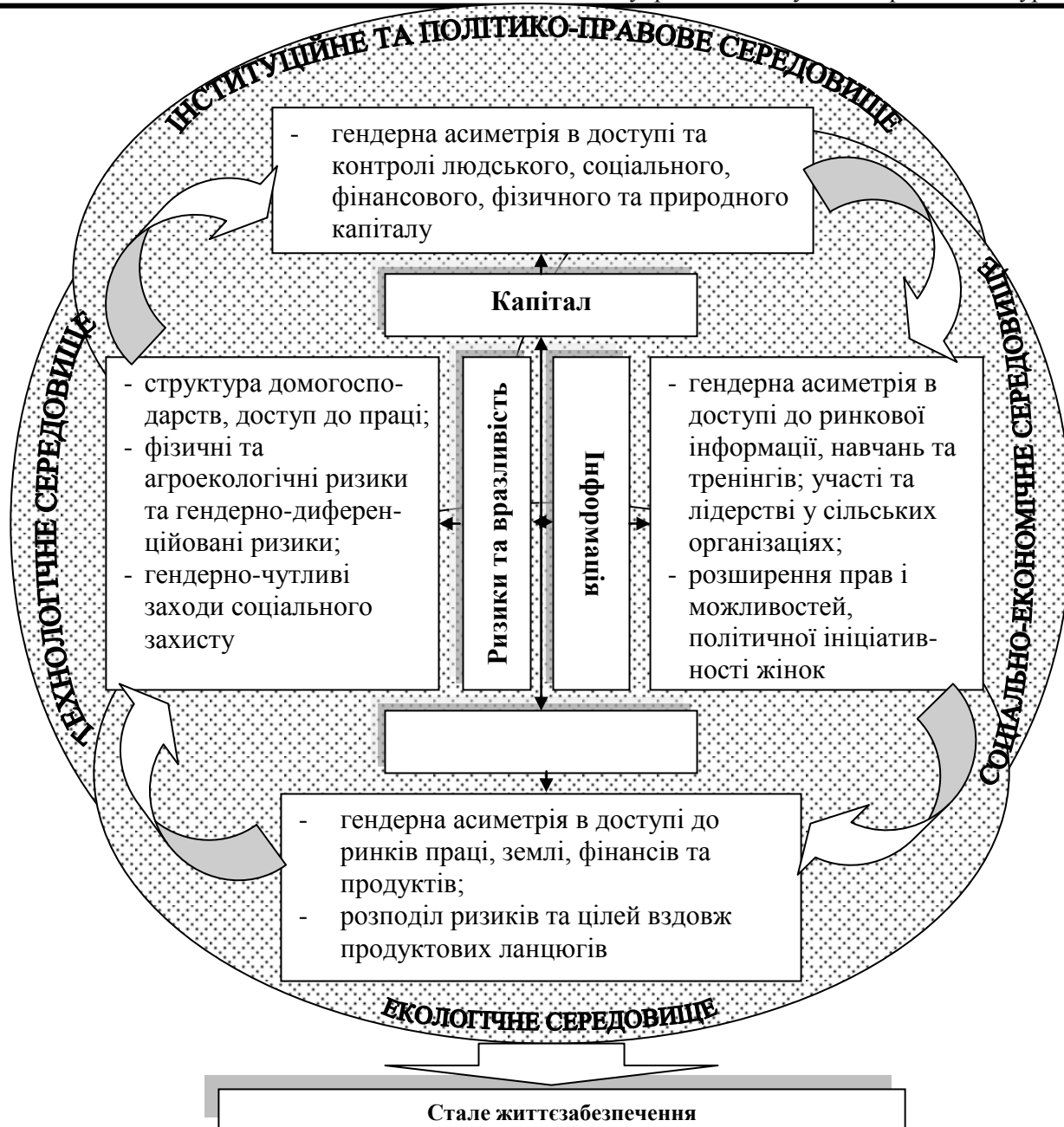

Рис. 3. Сталість життєзабезпечення через призму гендерної рівності

Джерело: власні дослідження.

Література

1. Adams W.M. The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century. / W.M. Adams // Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting, 29–31 January 2006. – 19 p.
2. Gender in Agriculture Sourcebook (Conference Edition) / The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank // Washington, 2008. – 820 p.
3. Goverde H. Power and Gender in European Rural Development / H. Goverde, H. de Haan, M. Baylina // Ashgate, 2004. – 198 p.
4. Jahan R. The Elusive Agenda: Mainstreaming Women in Development / NJ: Zed Books, 1995.
5. Moser C. Gender Roles, The Family and The Household / Gender Planning and Development: Theory, Practice & Training // Routledge, London, 1993. 33
6. Sustainable livelihoods guidance sheets / The UK Department for International Development. – 2001. – 48 p.
7. Sustainable rural systems. Sustainable agriculture and rural communities / Ed. by G. Robinson // Ashgate, 2008. – 214 p.
8. Oedl-Wieser T. How to mainstream “gender” into the “gender-neutral” Rural Development Policy? – Difficulties and prospects from an evaluators view / 87th EAAE-Seminar. Assessing rural development of the CAP // – Vienna, 2004. – 10 p.
9. Калабихина И.Е. Гендерный фактор в экономическом развитии России / И.Е. Калабихина // Москва: МАКС Пресс, 2009. – 240 с.